

LA CONSTITUCIÓN POLÍTICA DE CATALUNYA I DE LA CORONA D'ARAGÓ (SEGLES IX-XV)¹

Tomàs de Montagut Estragués
Universitat Pompeu Fabra

1. EL SIGNIFICAT DEL TERME *CONSTITUCIÓN*

Sabem que avui i des del punt de vista formal, la *Constitución* és la norma suprema de caràcter legal que apareix com la pedra angular de tot l'ordenament jurídic de l'Estat. La seva força normativa és superior a la de la resta de normes i es desenvolupa i es deroga segons procediments especials. Qualsevol *constitución* consta d'una part dogmàtica, que regula els drets, els deures i les llibertats dels ciutadans, i una part orgànica, que estableix les estructures, les funcions i els procediments dels poders legislatiu, executiu i judicial de l'estat, i també l'estructura de la seva organització territorial.²

Des d'aquest punt de vista formal, ni Catalunya ni la Corona d'Aragó no tenien *constitución*, ja que les seves formes d'organització política (medieval i moderna) van aparèixer molt abans del naixement de l'estat de dret contemporani.

No obstant això, des d'un punt de vista material, la paraula *constitución*, estudiada i analitzada des d'aquest punt de vista per Constantino Mortati el 1930, defineix l'estructura orgànica i la normativa del sistema polític de cada societat.³

1. El text d'aquesta conferència impartida en el marc de la I Jornada d'Estudis Víctor Ferro Pomà, organitzada per la Societat d'Estudis Jurídics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a honorar la figura d'aquest gran i enyorat historiador del dret català, reposa sobre la versió catalana del capítol «La constitution politique de la Catalogne et de la Couronne d'Aragon (IXe-XVe siècle)», a J.-Ph. GENET, D. LE PAGE i O. MATTÉONI (dir.), *Consensus et représentation*, París, Publications de la Sorbonne i École Française de Rome, 2017, p. 335-350 (Le Pouvoir Symbolique en Occident (1300-1640)). Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte «De la *iusdictio* a la soberania: formas de organización política y jurídica de las monarquías hispánicas (siglos XIII-XX)», que rep l'ajut del Ministeri d'Educació i Cultura amb la referència DER2016-75830-P.

2. El conjunt de normes i regles que fan operativa la *Constitución* s'anomena *ordre constitucional*. Sobre aquest punt, vegeu Pedro CRUZ VILLALÓN, *La curiosidad del jurista persa, y otros estudios sobre la Constitución*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006, p. 108.

3. Cfr. Constantino MORTATI, *La costituzione in senso materiale*, Milà, Giuffrè, 1940 (reed.: Milà, Giuffrè, 1998). Sobre aquesta qüestió, vegeu Maurizio FIORAVANTI, «Las doctrinas de la constitución en sentido material», *Fundamentos. Cuadernos Monográficos de Teoría del Estado, Derecho Público e Historia Constitucional* (Oviedo), núm. 6 (2010), *Conceptos de constitución en la historia* (coord.: Ignacio Fernán-

«Ubi societas, ibi jus», ens recorda l'historiador del dret Francesco Calasso. On hi ha una societat, hi ha un dret, i, per tant, també hi ha una constitució.⁴

Catalunya es va convertir en una societat política per l'agregació d'antics comtats carolingis de la Marca Hispànica sota l'hegemonia del comtat de Barcelona. Al mateix moment que el comte de Barcelona esdevenia el primer o el *princeps* dels comtes catalans (segle XII), Catalunya esdevenia un principat, és a dir, una comunitat política dirigida per una autoritat pública general.

Per altra banda, la Corona d'Aragó es va convertir en una societat política mitjançant l'agregació de diversos territoris conseqüència de la unió dinàstica del comte de Barcelona amb la filla i hereva del rei Ramir II d'Aragó (1086-1157). Aquest procés històric que es va iniciar al segle XII validarà la construcció d'un ordenament jurídic fragmentat de la Corona d'Aragó que ens permetrà parlar de la seva constitució política. Aquesta estructura o sistema polític evolucionarà amb el temps i amb diverses formes, fins a l'abolició del Consell d'Aragó el 1707 pel primer rei Borbó, Felip IV d'Aragó i V de Castella.⁵

L'objectiu d'aquesta conferència és analitzar aquests processos històrics durant l'època medieval i aclarir la lògica pròpia que explica la seva supervivència.

2. CATALUNYA I ELS SEUS DRETS HISTÒRICS

Com se sap, els antecedents històrics del naixement de Catalunya com a comunitat política es troben en el procés d'independència respecte de l'Imperi carolingi, dirigit pels comtes de Barcelona i realitzat durant un llarg període de temps.⁶

Per tant, els comtes de Barcelona es converteixen en prínceps de Catalunya per l'autoritat dels Usatges de Barcelona, el primer codi consuetudinari que inclou un dret general de Catalunya, la redacció del qual s'inicia en el transcurs del segle XII. No obstant això, el poder del príncep continua basant-se en els procediments de dret privat i de tipus feudal (jurament de fidelitat i homenatge) i en la tradició anterior del dret privat, representada per la supervivència de la llei visigoda continguda en els epítoms del *Liber iudiciorum*.⁷

dez Sarasola i Joaquín Varela Suanzes-Carpegna), p. 425 i seg. I Paolo Grossi, *El novecientos jurídico: un siglo posmoderno*, traducció de Clara Álvarez, Madrid, Barcelona i Buenos Aires, Marcial Pons, 2011, p. 46, núm. 53.

4. Cfr. Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto*, Milà, Le Fonti, 1954, p. 27.

5. Vegeu la norma que estableix l'extinció a *Novísima recopilación de las leyes de España*, Madrid, 1805, p. 4, 6 i 9.

6. Cfr. Ramon d'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Teide, 1958.

7. Cfr. Josep M. FONT *et al.* (cur.), *El Liber iudicum popularis*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior, 2003, p. 23-24.

Al segle XII, a Europa es va utilitzar la noció de *iurisdictio*, elaborada pels juristes lletrats de Bolonya, en la construcció dels processos vàlids dels poders públics (Imperi i Església). Aviat aquest concepte es va poder transferir efectivament a diverses monarquies cristianes emergents. Era una figura jurídica i política molt útil per als monarques que governaven les comunitats nacionals, que eren part sotmesa a l'Imperi cristià i a la seva jurisdicció, *de iure* però no *de facto*.⁸ A més a més, les entitats polítiques de nivell inferior, com ara municipis, baronies, associacions professionals i altres corporacions o *personae fictae*, van obtenir competències jurisdiccionals en el transcurs de l'edat mitjana. En aquest cas, el monarca exercia una jurisdicció general i superior sobre les especials exercides per entitats corporatives i persones privilegiades en àmbits locals o personals, més reduïts. Al mateix temps, el monarca vindicava i retenia potestats i regalies reservades (*regaliae*) en determinades àrees.

Al segle XIII, les anomenades *Commemoracions* del jurista Pere Albert, un text doctrinal que complementa i actualitza els Usatges de Barcelona, atorgaven al comte de Barcelona i rei d'Aragó una potestat pública general (*iurisdictio generalis*) sobre el Principat de Catalunya.⁹

Tanmateix, aquesta jurisdicció es va determinar o limitar per dues vies diferents. D'una banda, per la configuració de la Corona d'Aragó com a unió territorial que incloïa els regnes i les terres de la monarquia, i un dels dos membres fundadors de la qual era el Principat de Catalunya. Aquesta unió va forçar, amb el pas del temps, l'existència d'una competència universal del monarca que s'estengué a totes les terres de la Corona en matèries o temes específics, com la guerra, la justícia i els afers exteriors. No obstant això, la jurisdicció universal de la Unió va respectar i protegir en el seu àmbit determinat, la jurisdicció general de cadascun dels seus membres territorials i la plena autonomia del seu ordenament jurídic.¹⁰

D'altra banda, la competència general (*iurisdictio generalis*) del comte de Barcelona —el príncep de Catalunya— aviat va ser influenciada per algunes constitucions de Catalunya i pels pactes socials o acords (pactisme) legitimats per la doctrina contractual dels juristes. Amb aquesta doctrina, alguns juristes (per exemple, Jaume Callís als segles XIV-XV) van establir diversos principis constitucionals relatius a la naturalesa del poder polític suprem a Catalunya i als mecanismes de producció, aplicació i inter-

8. Cfr. Pietro COSTA, *Iurisdictio: Semantica del potere politico nella pubblicistica medievale (1100-1433)*, Milà, Giuffrè, 2002, p. 320, n. 17.

9. Cfr. Elisabet FERRÁN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, p. 244-253.

10. Cfr. Tomàs de MONTAGUT, «La justicia en la Corona de Aragón», a *La Administración de Justicia en la Historia de España: Actas de las III Jornadas de Castilla-La Mancha sobre Investigación en Archivos (Archivo Histórico Provincial de Guadalajara, Guadalajara, 11-14 de noviembre de 1997)*, Madrid, Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, 1999 (Cuadernos de Archivos y Bibliotecas de Castilla-La Mancha; 4).

pretació del dret català. Així, es va establir la intervenció necessària dels tres principals estaments socials (l'Església, la noblesa i la burgesia) en el govern suprem de la comunitat que pertanyia al príncep.¹¹ D'altra banda, els monarques tenien l'obligació de retre jurament públic que es comprometien a respectar el dret català, si volien accés a la dignitat de príncep i a la potestat pública general que pertanyia al príncep de Catalunya. En aquest sentit, el dret català, allò que avui en dia anomenem els drets històrics catalans, estava compost pels Usatges de Barcelona, per les constitucions (*Constitutions*) i els capítols de cort aprovats per les Corts Generals de Catalunya, i pels altres drets de Catalunya (*altres drets de Catalunya*), un terme que es refereix als privilegis, les llibertats i els costums de les universitats (municipis i corporacions públiques), així com a les llibertats o immunitats dels seus membres singulars (considerats individualment o en una pluralitat agregada). També formen part de les fonts del dret català el *ius commune* (romà, canònic i feudal), l'equitat i la bona raó, amb els quals els juristes (jutges, advocats, consultors, etc.) constitueixen el seu relat durant l'exercici de les seves professions. El discurs que formulen quan donen la seva opinió sobre casos concrets s'emmarca en escrits d'una tipologia definida, com ara la de les decisions, les resolucions, els tractats o els «consília»,¹² entre els gèneres més rellevants.

En conseqüència, el dret històric català es pot considerar un sistema legal pluralista a causa de la quantitat de fonts que el formen: les lleis i els costums catalans, la jurisprudència i les doctrines catalanes i europees, i les normes civils i canòniques comunes a l'Europa cristiana. El dret històric català també es caracteritza per l'establiment d'un sistema jurídic obert i plural, ja que permet aplicar en cada cas una solució normativa singular. Això depèn del context cultural i jurisdiccional del lloc i de la interpretació dels advocats i notaris implicats. La llei catalana no ha estat «reclosa» en un únic llibre o codi de lleis! La llei no és l'única font del dret que es pot considerar per a resoldre els litigis!

Durant el procés històric que va validar la doctrina del contractualisme o pactisme (segles XIII-XVIII) van néixer, van créixer i es van formalitzar diverses institucions polítiques i administratives, incloent-hi les corts generals del rei amb els estaments generals catalans (les Corts Generals de Catalunya) i la corporació dels diputats de la comunitat general de Catalunya (Diputació del General de Catalunya). Els orígens de les Corts Generals de Catalunya encara no s'han aclarit,¹³ però sabem que la celebra-

11. VÍCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 185-288.

12. TOMÀS DE MONTAGUT, «Els juristes de Catalunya i la seva organització col·legial a l'època medieval», *Ius Fugit*, núm. 12 (2005), p. 276-296.

13. JESÚS FERNÁNDEZ VILADRICH, «Notas en torno a las asambleas condales en la Cataluña de la alta edad media», *Estudios Històrics i Documentals dels Arxius de Protocols*, núm. 10 (1982), p. 73-77; GONZALVO, «Les assemblees de Pau i Treva i l'origen de la Cort General de Catalunya», a *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 71-78.

ció de reunions va tenir lloc segons un procés parlamentari que s'anà regulant amb la mateixa pràctica parlamentària,¹⁴ i que la seva organització i el seu funcionament permetien disposar del marc institucional adequat per a negociar i establir un pacte entre el rei i els estaments generals, respectivament el cap i els braços, del Principat de Catalunya, un cos polític general compost per diverses corporacions polítiques especials.

Així, el conjunt de persones i corporacions socials presents o representades en les assemblees parlamentàries (de manera individual els nobles i cavallers, o amb les formes de sociabilitat política configurades des de dalt pels prelats i religiosos i des de baix pels ciutadans i habitants de la ciutat), representaven temporalment la *Universitas Cathaloniae* o comunitat general de Catalunya, la qual, com a persona política *ficta*, necessitava que es creés un òrgan permanent que li permetés expressar la seva voluntat de manera contínua i permanent. Aquest és l'origen de la Diputació del General de Catalunya, la corporació de representants permanents de la Generalitat de Catalunya (el General). Aviat aquesta institució política i representativa es va conèixer com la Generalitat. És a aquesta institució històrica i política a la qual es refereix el Reial decret llei 41/1977, de 29 de setembre, quan l'Estat espanyol, durant la transició de la dictadura de Franco a la democràcia, va restablir la Generalitat Provisional de Catalunya: «[...] la Generalidad de Catalunya es una institució secular, en la que el pueblo catalán ha visto el símbolo y el reconocimiento de su personalidad histórica, dentro de la unidad de España».¹⁵

En conseqüència, Catalunya va estar representada políticament per dues institucions generals: el príncep i la *Universitas Cathaloniae* o General (comunitat general de Catalunya). Aquesta última institució, al seu torn, va estar representada pels tres estaments units durant la celebració de les Corts Generals o pel cos dels seus diputats permanents (Diputació del General o Generalitat). El príncep, a més, representava alhora tota la Corona universal d'Aragó i cadascun dels seus regnes i territoris. D'altra banda, la Generalitat representava exclusivament Catalunya i la seva comunitat política.

Al segle xv, la unió matrimonial dels Reis Catòlics va portar a la unió personal de les corones d'Aragó i Castella, i també va portar a l'absentisme crònic dels monarques, els quals, a partir d'aleshores, van viure gairebé permanentment fora de Catalunya. A partir d'aquest moment, el programa polític de la dinastia dels Habsburg es va centrar principalment en la construcció, l'expansió i la consolidació de l'«Imperi Universal Hispànic».¹⁶

14. Tomàs de MONTAGUT, «Estudi introductori», a Lluys de PEGUERA, *Practica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Cathalunya, y materias incidentes en aquellas*, Madrid, Generalitat de Catalunya i Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1998, p. xxxv-xlii.

15. Josep BENET, «Precedentes históricos del Estatuto», a *Comentarios sobre el Estatuto de Autonomía de Cataluña*, v. 1, Barcelona, Institut d'Estudis Autònòmics, 1990, p. 62.

16. Cfr. Josep Maria COLOMER, *Grans imperis, petites nacions*, Barcelona, Proa, 2006, p. 19-20.

En aquest context, la Generalitat es va convertir en l'única institució amb representació suprema que tenia la seu a Catalunya, però el Principat català es va convertir, al mateix temps, en una petita part —i no gens rellevant— del gran imperi dels Habsburg.

Avui en dia coneixem molt millor el procés de formació de la Generalitat,¹⁷ el seu període de plenitud institucional,¹⁸ la reforma posterior realitzada pel rei Ferran el Catòlic (1493),¹⁹ la seva adaptació dins de l'imperi universal dels Habsburg,²⁰ la crisi motivada per la seva ruptura amb Felip III de Catalunya-Aragó i IV de Castella (1640), i el retorn a l'obediència (1652).²¹ També coneixem bé el període de la Guerra de Successió (1702-1714)²² i les conseqüències de la derrota; i, entre aquestes, la més important fou la que comportà la derogació de les institucions públiques de Catalunya pel decret del monarca Borbó Felip IV de Catalunya-Aragó i V de Castella conegut com a Decret de Nova Planta (1715-1716),²³ que mutilà l'ordenament jurídic català de l'època i abolí les llibertats públiques dels catalans, malgrat que deixés en vigor les normes catalanes de dret privat, penal i processal, fragments del seu ordenament jurídic.²⁴

No obstant això, la recuperació vindicativa de la memòria de les institucions pròpies de govern derogades pels Borbó i el procés de renaixement i de recuperació parcial de l'autonomia perduda al segle XVIII es realitzaren en moments crítics, de ruptura política o de transició reformista, per a l'Estat espanyol. Aquesta era la situació durant el període d'introducció del primer estat constitucional a Espanya, amb l'aprovació de la Constitució de Cadis el 1812. Aquest també és el cas cent vint anys

17. Albert ESTRADA-RIUS, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (La Deputació del General de Catalunya: dels precedents a la reforma de 1413)*, tesi de doctorat inèdita, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2001, pàssim; i Pere RIPOLL SASTRE, *Llibre de vuit senyals (15th century): an edition, legal and comparative study*, tesi de doctorat, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2018 (en premsa).

18. Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 461-473.

19. Ernest BELENGUER, *Ferran II*, Barcelona, Edicions 62, 1999.

20. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004, p. 259-272, i Miquel PÉREZ LATRE, *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II: Política, administració i territori*, Catarroja, Afers, 2004, p. 25.

21. Josep CAPDEFERRO, «La Deputació del General al segle XVII», a *Nadala 2004: L'autogovern de Catalunya*, Barcelona, Fundació Lluís Carulla, 2004, p. 51-56.

22. Joaquim ALBAREDA, *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*, Barcelona, Empúries, 2000.

23. Cfr. Pere MOLAS RIBALTA, «La Corona de Aragón en el cambio de la monarquía», a José Manuel de BERNARDO i Santiago MUÑOZ MACHADO (dir.), *El Estado-Nación en dos encrucijadas históricas*, Madrid, Iustel, 2006, p. 137-152, i Josep Maria GAY, «La gènesi del Decret de Nova Planta de Catalunya. Edició de la consulta original del "Consejo de Castilla", de 13 de juny de 1715», *Revista Jurídica de Catalunya*, núm. 81 (1982), p. 283.

24. Georg JELLINEK, *Fragments de Estado*, traducció de Michael Forster, Miguel Herrero de Miñón i José Carlos Esteban, Madrid, Civitas, 1981.

més tard, durant la caiguda de la monarquia i la proclamació de la República Catalana a Barcelona el 14 d'abril de 1931, poques hores abans de la proclamació a Madrid de la Segona República Espanyola.

A Cadis el 1812 van triomfar els partidaris dels postulats voluntaristes i filosòfics de la Revolució Francesa, que atorgaven un caràcter fundador i fonamental de l'Estat a la sobirania nacional espanyola, tot menyspreant els drets històrics dels territoris que havien configurat altres formes d'organització política.

La seva creença era que la Constitució, legitimada racionalment per axiomes filosòfics i voluntaristes, esborrava la història perquè, segons ells, el poder de legitimitació política de la història es basava exclusivament en la tradició o en el carisma, que havien d'ésser bandejats totalment i ni tan sols considerats. Naturalment, la pèrdua de l'explicació genètica dels fenòmens socials i jurídics que ofereix la història, comportava unes carencies ben notables dels plantejaments voluntaristes i filosòfics dels il·lustrats racionalistes.

No obstant això, altres patriotes de Cadis eren partidaris d'actualitzar les lleis fonamentals de la monarquia, que residien en les lleis, els costums i les institucions tradicionals dels regnes hispànics i especialment en l'ordenament jurídic de Castella, que la monarquia absolutista havia aniquilat injustament. Des d'aquest punt de vista, la Constitució no va anul·lar la història política d'Espanya ni la història política dels seus pobles, sinó que, al contrari, la història legitimava les lleis fonamentals de la monarquia i la seva actualització en el marc d'un estat de dret liberal.

Les guerres civils ulteriors d'Espanya (1833-1840, 1846-1849, 1872-1876) i la promulgació de les constitucions moderades de 1845 i 1876 —aquesta segona, després del fracàs de la Primera República Espanyola (federal)— van significar el triomf de visions constitucionals d'Espanya més artificials i unitaristes, de manera que, a causa d'això, es produí un divorci entre una Espanya constitucional, unitarista, autoritària i estretament dirigida per un govern centralitzat que controlava l'Administració i el monopoli legislatiu de l'Estat,²⁵ i la realitat d'un poble i d'un dret històric català que havia lluitat per recuperar la seva pròpia imatge i les llibertats públiques mitjançant aquests models de catalanisme polític que el mestre Isidre Molas²⁶ ha localitzat en el temps i ha estudiat i descrit de manera detallada:

1. «El naixement del catalanisme com a corrent polític autònom: el model hongarès de Valentí Almirall i Jaume Collell a la Unió Catalanista»

25. Juan Alfonso SANTAMARÍA PASTOR, *Sobre la génesis del derecho administrativo español en el siglo XIX*, Madrid, Iustel, 2006, p. 165-175. Sobre el procés partidista de construcció d'una identitat espanyola oficial durant el segle XIX i els seus resultats efectius, vegeu Ferran ARCHILES i Manuel MARTÍ, «Una nació fracassada? La construcció de la identitat nacional espanyola al llarg del segle XIX», *Recerques. Història / Economia / Cultura*, núm. 51 (2005), p. 141-163.

26. Isidre MOLAS, «El concepte de sobirania en el catalanisme polític», a E. FOSAS (dir.), *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*, Barcelona, Proa, 2000, p. 195-213.

2. «El nacionalisme d'Enric Prat de la Riba i el model bohemí»
3. «Cambí i el model alemany de sobirania compartida»
4. «Auto-determinació: el model irlandès i el model soviètic»

La proclamació de la República Catalana per Francesc Macià el 14 d'abril de 1931 i la seva reducció, negociada amb el Govern de Madrid, a la condició de Generalitat de Catalunya, van tenir, tres dies més tard, el reconeixement explícit, jurídic i polític del govern provisional de República Espanyola. Al final, l'Estat espanyol va reconèixer «el hecho histórico de la restauración de la Generalitat».²⁷ Catalunya havia de determinar les seves competències proposant un estatut d'autonomia política que estaria subjecte a l'aprovació de l'Assemblea Constituent espanyola i, més tard, a la decisió sobirana i definitiva derivada del sufragi universal dels catalans.

Prestigiosos juristes de l'època (1931), com Francesc Maspons i Anglasesell,²⁸ van argumentar que les relacions entre les dues repúbliques —la catalana i l'espanyola— reflectien «la idea d'un pacte entre entitats sobiranes».²⁹ Finalment, aquesta doctrina no va ser acceptada, però la Constitució de la República Espanyola del 1931 i la posterior Llei d'autonomia de Catalunya del 1932 (l'Estatut d'autonomia de Catalunya) van obrir un període en el qual el Govern de la Catalunya recuperada simbolitzava la represa d'un model compost de la unitat d'Espanya, basat en el respecte a la diversitat dels seus pobles. La composició de la unitat de l'Estat espanyol integrava, *de facto*, els drets i les institucions històriques i, al mateix temps, permetia la seva expressió constitucional i la seva actualització ordenada a través dels estatuts d'autonomia.

No obstant això, el cop d'estat del general Francisco Franco, que comportà la Guerra Civil i la seva dictadura militar posterior (1936-1975), va fer avortar unilateralment i per la força de les armes el procés de restauració i modernització dels drets històrics. Amb la derogació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya (1938) es tornà a la situació anterior, on hi havia un divorci entre l'Espanya oficial, centralitzada, uniformista i unitarista, i l'Espanya real, plural i diversa. Durant aquest període, el dret civil de Catalunya es va reduir a una compilació del dret civil especial de Catalunya, que es va aprovar com a llei de l'Estat «nacional» espanyol sota la dictadura del general Franco. D'aquesta manera, els últims fragments del dret històric català van cristal·litzar i Catalunya quedà impedita, de moment, per a renovar de manera autònoma el seu dret històric propi.

27. Cfr. Josep BENET, «Precedentes históricos del Estatuto», p. 49.

28. Francesc MASPONS I ANGLASELL, «Dictamen de Maspons i Anglasesell», a *República Catalana, Generalitat de Catalunya i República Espanyola: A l'entorn de la Generalitat de Catalunya i la República Espanyola*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2006, p. 61-101.

29. Cfr. Hèctor LÓPEZ BOFILL, «Vigència del dictamen», a *República Catalana, Generalitat de Catalunya i República Espanyola*, p. 103-127.

3. LA CORONA D'ARAGÓ I ELS SEUS ORÍGENS MEDIEVALS

La Corona d'Aragó és una comunitat de comunitats i els seus orígens rauen —com hem vist abans— en l'èxit de l'estratègia matrimonial per a unir en matrimoni el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i la princesa Peronella, filla i hereva del rei d'Aragó, Ramir II. Això succeí en el segon terç del segle XII (el contracte d'esposalles es va celebrar el 1137 i el matrimoni, el 1150).

En aquest mateix període del segle XII es poden veure, a Catalunya i a Aragó, el començament del procés de recepció del *ius commune* europeu i, amb aquesta difusió de la ciència jurídica bolonyesa, l'assimilació de figures jurídiques modernes, les quals han contribuït, per raó dels seus vincles formals, a la gènesi de la potestat pública del monarca i al renaixement de la llei com a font de producció del dret general. Una de les categories poudades en el *ius commune* és la de *iurisdictio*. Aquest terme designa la potestat pública que atorga al seu titular competències legislatives, governamentals, judicials i gracioses. Aquesta noció de *iurisdictio* és la clau de volta per a la construcció de la constitució política de la Corona d'Aragó perquè, tot i admetre diferents graus i nivells, va permetre articular, coordinar i harmonitzar els diversos poders polítics que existien en aquella comunitat de comunitats que era la Corona d'Aragó.³⁰

Amb el regnat d'Alfons el Cast (1162-1196), fill i hereu de Ramon Berenguer i Peronella, es va consumir la unió personal de la monarquia; és a dir, Catalunya no es va pas vincular amb Aragó per accessió o incorporació, de la mateix manera que Aragó tampoc no es va vincular amb Catalunya per aquesta mateixa figura assimilacionista. Les *iurisditiones generales* de cadascun d'ambdós territoris es van mantenir separades i diferents, tot i que el titular (el rei i príncep Alfons el Cast) era el mateix. Per això podem anomenar aquesta aliança *unió personal*, formada per dos subjectes polítics diferents que no tenen elements institucionals comuns, excepte la mateixa persona com a rei i com a príncep. La relació política entre els dos territoris i entre les dues figures polítiques del rei d'Aragó i del príncep de Catalunya és una relació d'igualtat, i no de jerarquia (*aeque principaliter*). Aquest estatut constitucional inicial de la Corona d'Aragó permet al monarca disposar dels seus territoris per actes de disposició *inter vivos* o *mortis causa*, d'acord amb una concepció patrimonial del territori d'origen feudal, la qual és contrària als principis del *ius commune* i a la seva concepció pública de la terra.

En efecte, la noció de *iurisdictio* ens condueix a una visió política del territori de la comunitat universal que requereix la indivisibilitat i la inalienabilitat. A l'antic vincle polític privat i subjectiu d'obediència, basat en l'homenatge i la fidelitat, se superposa el vincle públic i objectiu de naturalesa. Totes les persones nascudes en

30. Cfr. Tomàs de MONTAGUT, «La noció erudita de justícia a la Corona d'Aragó (s. XII-XVIII)», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 35 (2010), p. 88-97.

el territori de la Corona han de respectar les normes i ordres del monarca, que és el responsable i titular de l'exercici de les *iurisdictiones generales* dels regnes i territoris que la componen.

En resum, al segle XII el vincle polític públic de naturalesa se situava per damunt del vincle polític privat de fidelitat. La concepció pública i jurisdiccional del territori legitima el renaixement i la primacia de la potestat pública.³¹

No obstant això, al segle XIII els reis Jaume el Conqueridor (1213-1276) i Pere el Gran (1276-1285) van poder disposar per testament dels seus regnes i les seves terres, que dividiren entre els seus fills (Pere el Gran i Jaume II de Mallorca, en el primer cas, i Alfons el Liberal i Jaume I de Sicília, en el segon).

A les Corts Generals de Montsó del 1289 podem veure un canvi oficial en la concepció legal del territori. El capítol xxxii d'aquesta assemblea afirma que les illes de Mallorca, Eivissa i Menorca no es poden dividir, vendre o separar de la senyoria de Catalunya ni de la d'Aragó. Han de romandre sempre («per tots temps») sota el domini i senyoriu reial de la Corona (*iurisdictionis universalis*).³²

Aquesta competència universal (*iurisdictionis universalis*) necessitarà una transformació constitucional. La unió multilateral *aeque principaliter* d'Aragó amb Catalunya, amb el regne de València i amb el regne de Mallorca, ja no és una unió personal, sinó que esdevé una unió territorial protegida per una llei de les Corts Generals de la Corona d'Aragó.

En aquest punt, la qualificació jurídica d'aquest capítol xxxii de les Corts Generals de Montsó, feta pels advocats autors de dues compilacions de les lleis generals de Catalunya (que consten bàsicament dels Usatges de Barcelona, de constitucions i de capítols de cort), és reveladora del sentit jurídic que es vol donar a la unió. La rúbrica que emmarca el capítol xxxii diu:

a) Compilació de 1413-1495: «Que los regnes de Mallorques ab ses illes e la ciutat de Tortosa nos puxen separar de la Corona reyal».

b) Nova compilació de 1588-1589: «De la Unió del regne de Mallorcas ab sas illas, y de la ciutat de Tortosa, a la Corona Reyal».

La prohibició de la separació i la unió perpètua són dues cares de la mateixa moneda constitucional: la Corona d'Aragó, la Corona reial, com la unió territorial dels regnes i les terres del rei.

31. Aquest és un altre signe de la «modernitat» que consisteix a donar prioritat a la llei com a font del dret, fins i tot si no s'estableix de manera concreta si aquest dret s'ha de regir pels principis del pactisme jurídic i de les monarquies dualistes, o bé pels del decisionisme de les monarquies absolutes. Sobre aquest punt, vegeu Paolo GROSSI, *Mitologia jurídica de la modernidad*, Madrid, Trotta, 2003, p. 29-34.

32. *Constitutions y altres drets de Catalunya*, 1704, 1,8,11,1: «Ordenam, e statuim que null temps lo Regne, e Illas de Mallorcas, de Yviça, e de Menorcas sien divisas, ne puxan esser divisos, ne alienats, ne dats a Feu, ne apropietat, per venda, per Cambi, ne per alguna altra manera, de la Senyoria de Catalunya, e de Arago, ans per tots temps sien ensemps, e romangan en Senyoria nostra».

Per tant, no és sorprenent que, des de finals del segle XIII i amb la transformació de la Corona d'Aragó com a subjecte de dret públic amb jurisdicció universal (*iurisdictio universalis*), calgui formalitzar legalment una organització administrativa, també universal, que assisteixi el monarca en l'exercici de l'autoritat pública o del senyoriu universal de la seva Corona. Aquesta administració universal brollarà de la casa i la cort del monarca i es desplegarà en diversos organismes (*officia*). A partir de les *Leges Palatinae* del rei Jaume III de Mallorca (1337)³³ i de la versió posterior catalana atorgada pel rei Pere el Cerimoniós (1336-1386) (*Ordinacions de la Casa i Cort*, 1344),³⁴ s'estructurarà l'organització administrativa en quatre grans departaments: dos a la casa reial, és a dir, els oficis de camarlenc i de majordom; i dos a la cort reial, que són la Cancelleria (amb el Consell Reial, els protonotaris i els auditors de justícia) i l'ofici de mestre racional, president del Patrimoni Reial, amb oficis subordinats, com el de tresorer i el d'escrivà de ració.

Per la seva banda, Jaume II (1291-1327) ha confirmat i ampliat, amb el capítol XXXI de les Corts de Barcelona de 1291, la unió del regne de Mallorca amb la Corona d'Aragó.³⁵

Aquesta incorporació, conjunció territorial i sotmetiment a la *universalis iurisdictio* de la Corona reial, serà més tard ratificada per diverses disposicions normatives dels monarques conegudes com a privilegis de la unió (1319, 1342, 1343 i 1348).³⁶ En aquesta última disposició, el monarca Pere el Cerimoniós va decidir incorporar a la Unió el regne de Mallorca i dels comtats de Rosselló i Cerdanya i va declarar: «[...] in eisdem dictis Aragone et Valencie Regnis a comitatu Barchinone indissolubiler adiungimus et unimus».³⁷

33. Vegeu José J. de OLAÑETA (ed.), *Jaume III Rei de Mallorca. Lleis palatines*, Palma de Mallorca, José J. de Olañeta, 1991.

34. Vegeu *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç rey darago sopra lo regiment de tots los officials de la sua cort*, Barcelona, Establecimiento Litográfico y Tipográfico de D. José Eusebio Monfort, 1850, p. 42-266 (Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón; 5).

35. Cfr. *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, 1704, 1,8,11,2. En aquest capítol promet en nom seu i dels seus successors «que Nos, o aquells hereus, o successors nostres no departirem, ni departir farem, ni consentirem, ni permetrem lo dit Regne de Mallorcas, e Illas de Yviça, e de Menorcas, e las altras Illas subjacents a aquell Regne, ne en tot, ne en partida, dels Regnes de Aragó e de València, e del comtat de Barcelona: ans volem e atorgam que per tots temps, sien ensemps conjunctas als dits Regnes de Aragó, e de València e al Comtat de Barcelona [...]» i que «per tots temps tenga corporalment, e cors a cors, e apropiadament a si mateix lo dit Regne de Mallorcas, e las illas subjacents anomenades».

36. Vegeu, per exemple, el privilegi de la unió atorgat per Pere el Cerimoniós a Barcelona el dia 20 de setembre de 1342, a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), *Llibre verd*, vol. 1, f. 150-152, on s'estableix la unió indissoluble d'aquests territoris, de tal manera que les terres queden unides «insimul et coniuncta» a la Corona sense cap mitjà ni interval i amb un domini de la Corona reial perpetu, corporal, ple i indivisible.

37. Vegeu el *Privilegi com lo rey en Pere abuní lo regne de Mallorqua e los comptats de Rosselló e de Cerdanya al regne d'Aragó*, a S. BOSOM I ISARN i S. VELA I PALOMARES, *Llibre de privilegis de la vila de Puigcerdà*, Barcelona, Fundació Noguera, 2007, doc. 60, p. 154 (Llibres de Privilegis; 13).

La voluntat del rei era que els regnes de Mallorca, de València i d'Aragó i el comtat de Barcelona «sint unita perpetu et coniuncta sine medio et sine aliquo intervallo et sub uno solo nostro et nostrorum successorum universalium dominio indivisibili et inseparabili perseverent».³⁸

En altres paraules, territoris units sota una sola corona, titular d'un domini i d'una *iurisdictio universalis*, i que també han de tenir un successor universal.

En virtut d'aquest privilegi, el rei, en nom seu i dels seus successors universals, va prometre respectar la Unió dels regnes i les terres, abans de rebre el jurament requerit de fidelitat i lleialtat dels seus súbdits, sotmesos a la jurisdicció reial universal. D'aquesta manera, l'antiga unió personal es va convertir en una unió territorial. Es tracta d'un canvi qualitatiu en la constitució política de la Corona d'Aragó.

A continuació veurem breument i de manera puntual l'evolució de la constitució política de la Corona d'Aragó, tenint en compte els canvis produïts en les dues Corts Generals de la Corona celebrades a la ciutat de Montsó el 1363 i entre el 1382 i el 1388, respectivament. A continuació, acabarem la nostra exposició amb una breu descripció dels regnats dels reis Martí l'Humà i Ferran d'Antequera, els quals, en aquest sentit, es van caracteritzar per la seva política de continuïtat institucional.

La guerra entre les corones de Castella i d'Aragó acaba amb la signatura d'un tractat de pau el 1361. No obstant això, la guerra va esclatar de nou després de l'atac sorpresa del rei de Castella, Pere el Cruel, al setembre del 1362. La resposta del rei de la Corona d'Aragó, Pere el Cerimoniós, fou convocar les Corts Generals de tots els territoris de la Corona *citra maren* a Montsó, on realment es van celebrar amb la presència i la intervenció dels representants de Catalunya, Aragó, València i Mallorca.

El rei, en aquest context parlamentari, és considerat el cap de la república de tots els seus regnes i terres, de manera que es considera que té el deure, per raó del seu *officium*, d'organitzar la defensa militar:³⁹ «Item com al senyor rey que es cap de la cosa pública de tots sos regnes e terres se pertanga la defensió d'aquella, per ço placia al dit senyor que do per sa mercè alguna quantitat de monedes en deffensió de la dita cosa pública [...]».⁴⁰

En aquestes Corts Generals del 1362-1363 hi haurà un donatiu universal formatitzat per escrit i signat: en els capítols o articles del donatiu del General del Principat de Catalunya; en els capítols del donatiu de les viles i ciutats reials d'Aragó; en els capítols del donatiu dels prelats, dels «ricoshombres» i dels cavallers d'Aragó, i en els capítols del donatiu del General del Regne de València.

38. *Privilegi com lo rey en Pere.*

39. Cfr. Tomàs de MONTAGUT i ESTRAGUÉS, *Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya: (Desde els seus orígens fins a la reforma de 1413)*, Barcelona, Sindicatura de Comptes de Catalunya, 1996, p. 91.

40. J. M. PONS GURI, *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-63*, Madrid i Barcelona, Ministerio de Cultura, 1982, p. 99, cap. 44.

Malgrat la varietat existent a causa dels diferents capítols del donatiu, tots aquests articles estan relacionats entre si per raó de la distribució general o compartiment del donatiu i a causa del seu pagament efectiu.

Si bé és cert que no es preveu un General de totes les províncies (que per lògica d'escala hauria d'ésser més aviat un Universal, és a dir, una «Universalis Universitas» dels tres regnes i el Principat), tot amb tot, sí que es preveu constituir una comissió universal amb la missió de demanar els comptes a totes les províncies. Aquesta comissió s'ha de reunir a Gandesa (ciutat catalana situada a prop de Montsó i d'ubicació geogràfica també central respecte a la Corona d'Aragó). Es pretén que aquesta comissió faci una avaluació justa i equilibrada de totes les contribucions: «Emperò es entès que si la una província a la altre de la sua part havia mes o distribuït en ajutori d'aquell regne, que en lo dit cas li fos pres en compte. E açò per tal com cascan regne pot metre en sa defensió la sua part pertanyent en les dites generalitats».⁴¹

També es preveu constituir una comissió general de la totalitat de la Corona d'Aragó dotada amb el poder d'introduir millores reglamentàries en les disposicions dels capítols del donatiu relatius als tributs generals o *generalitats*.

És una visió de la Corona d'Aragó com a unió territorial dels regnes i les terres del rei. Tanmateix, durant la celebració de les Corts Generals es percep una tendència institucional a cercar més compromís entre els membres i dirigida a considerar la Corona com un regne unit, i no pas únicament com una unió de regnes; un regne unit on hi ha en funcionament un donatiu universal supervisat per una comissió, igualment universal, que té per missió verificar i reclamar els comptes fiscals derivats d'aquest donatiu universal.

Es pot apreciar l'existència d'un debat doctrinal entre el rei Pere el Cerimoniós i els membres de les Corts Generals de Montsó que se celebren entre el 1382 i el 1384, en relació amb la determinació de la naturalesa jurídica i constitucional de la Corona d'Aragó.

El 15 de gener de 1384 l'infant Martí, en nom de tota l'assemblea, ofereix al monarca un document en el qual manté l'existència d'una sola corporació, cos, cosa pública o *res publica* universal, que està formada pel cap —que és el rei— i pels altres membres —que són els súbdits del rei—, pertanyents a diverses nacions. Per tant, només existeix un sol interès comú o bé públic que ha d'ésser definit dins de la celebració de les Corts Generals per acord entre el rei i els altres membres de l'assemblea (els deu estaments de la Corona).

Des d'aquest punt de vista, quan se celebren Corts Generals de la Corona d'Aragó no pot haver-hi interessos contraposats o contraris entre el rei —el cap o membre principal del cos polític— i els altres membres de les Corts (que configuren la Cort en singular), perquè aquestes Corts (integrades pel rei i per la Cort en singular) no

41. J. M. PONS GURI, *Actas de las Cortes Generales*, p. 93, núm. 143.

consisteixen en la juxtaposició de parts inorgàniques i diverses, sinó que representen una mateixa corporació i una sola república o cosa pública: «[...] la qual és et consisteix en Vós, senyor, qui sots cap et príncep, et en la dita Cort representant tots vostres vassalls et sotmesos qui són membres de la dita cosa pública».⁴²

Aquest debat doctrinal sobre la naturalesa de la república va ser una qüestió de gran rellevància en aquell moment. Sabem que el 1384 Francesc Eiximenis s'havia instal·lat a València, on va presentar als consellers municipals de la ciutat el seu famós llibre sobre el bon govern, *Regiment de la cosa pública*, i que el mateix any «havia fet copiar i portar a València una bona part de Lo Crestia que estava ja encadenat a disposició dels ciutadans».⁴³

Eiximenis distingeix entre la coalició natural i la coalició legal, i aquestes figures polítiques eren per a ell la base de qualsevol comunitat política. Definia la coalició legal com un «ajustament de diverses persones faents una comunitat, volents viure sota unes mateixes lleis, furs e regidors».⁴⁴

El model de regne unit representava un nivell de cohesió jurídica col·lectiva més fort que el de la unió territorial, perquè l'existència d'un sol interès públic de la comunitat que calia declarar necessàriament durant la celebració de les Corts Generals podia limitar les prerrogatives del monarca en el moment de definir-lo o determinar-lo i, per tant, podia afeblir encara més el poder institucional d'una monarquia que ja es regia pels principis de l'imperi del dret i del pactisme jurídic.

En aquest sentit, la resposta del monarca de l'1 d'abril de 1384 va afirmar, en la seva resposta al text que havia proposat l'infant Martí en nom de tota la Cort, que la Corona d'Aragó és una comunitat de comunitats. Per tant, els regnes i els seus estaments poden tenir interessos diferents dels del monarca, que és el cap de la Corona d'Aragó i, en conseqüència, no ha de cedir pas als interessos de parts en conflicte, ni tampoc ha d'anar en contra del bé universal i comú de la Corona d'Aragó, la qual consisteix en un cos místic o corporació de dret públic:

[...] diu lo dit senyor que, no solament en lo cors místic lo qual es compost de cap et de diverses membres distants, ans encara en lo cors qui viu en unitat de spirit, lo cap et los membres per diverses operacions et en altra manera són diferents de qualitat et propietat et són dotats de prerrogatives diverses et a vegades contràries per natura et per art, d'on se segueix que l'interès, profit et nutriment de l'un dels membres no és coequal, ans a vegades és lesió del cap et dels altres

42. Vegeu *Cort General de Montsó 1382-1384*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1992, p. 160 *infra* (Textos Jurídics Catalans; 8).

43. Cfr. Albert G. HAUF, *Francesc Eiximenis*, a Francesc EIXIMENIS, *Lo crestià*, Barcelona, Edicions 62 i "la Caixa", 1983, p. 9.

44. Francesc EIXIMENIS, *Lo crestià*, p. 271.

membres, e per tal, se conclou que en lo cors místic, lo qual se al·lega compost en lo present cas del senyor rey, com a cap, et de la sua cosa publica, com a membres, lla on la dita composició sia atorgadora, és ver lo dit senyor, en quant cap, ésser d'una qualitat et natura, et la dita cosa pública, com a membres, d'altra; e per conseqüent, lo lur interès ésser diferent et a vegades contrari com pusque ésser que una cosa mateixa és subjectiva et dampnosa a la cosa pública en quant membres, et profitosa, honorable et de gran preheminència al senyor com a cap.⁴⁵

El monarca es volia reservar la potestat de declarar l'interès públic de la Corona i el dret universal corresponent que el satisfés. No obstant això, el rei Pere el Cerimoniós va atorgar finalment el seu consentiment a les peticions que les Corts Generals («universals») li havien demanat quant a la suspensió de certs oficials reials i a la creació d'una comissió parlamentària per a estudiar, proposar i tractar amb el rei sobre la reforma de la justícia pública universal.

Aquesta tensió entre el rei i els regnes torna a aparèixer durant les sessions de Corts Generals (universals) del 1388 al 1389, continuació de les del 1382, però ja durant el regnat del nou rei, Joan I. La disputa es materialitza sobre la mateixa qüestió teòrica: saber si existeixen un o més interessos generals o universals del cos místic. Aquesta qüestió des del punt de vista institucional comporta plantejar quina és la institució que representa en últim terme el cos místic de la Corona d'Aragó i pot definir el seu interès universal: només el rei, com a cap?, només els regnes amb els seus estaments, com a membres, configurats com a *res publica universalis*?, la institució resultant de l'acord entre el rei i els regnes, entre el cap i els membres del cos místic, és a dir, el rei en Corts i sotmès al procediment de les Corts?⁴⁶

Tenint en compte la deriva d'enfrontament que va sorgir dins de les Corts Generals de la Corona d'Aragó, no és estrany que els reis següents —Martí I (1396-1410) i Ferran I d'Antequera (1413-1416)— optessin per no convocar-les de nou. Per tal d'avançar en les seves polítiques públiques i legislatives, només convocaren les corts particulars de cada territori.

Per tant, la Corona d'Aragó com a Unió *aeque principaliter* de caràcter territorial no es va consolidar sota la forma de regne unit. La seva evolució històrica medieval ni tan sols va donar lloc a la formació d'un General (Universal) o d'una Diputació General (Universal) de tota la Corona d'Aragó, tot i que sí que va existir un donatiu universal.

45. Vegeu *Cort General de Montsó 1382-1384*, p. 185.

46. Cfr. Tomàs de MONTAGUT, «La reforma de la Administració de Justicia en las Cortes Generales de Monzón de 1388-1389», *Anales: Anuario del Centro de la UNED de Calatayud*, núm. 7, fascicle 1 (1999), p. 5-16.

Com a institució política, la Corona d'Aragó va continuar com una unió territorial dels regnes i les terres del comte rei: comte de Barcelona (i, com a protocomte dels altres comtes catalans, príncep de Catalunya) i rei d'Aragó, de València, de Mallorca... Només hi havia un sol subjecte polític universal, però amb una jurisdicció universal limitada, és a dir, amb competències definides dins del marc de les potestats de govern, de defensa, d'afers exteriors, de finances i d'administració de justícia. En qualsevol cas, aquest subjecte polític universal —la Corona d'Aragó— ha de coexistir i coordinar-se de manera simbiòtica amb altres subjectes polítics generals: els regnes i el Principat, que s'aniran consolidant i enfortint a partir del segle xv.

Per altra banda, cal tenir en compte que la Corona d'Aragó era una monarquia no electiva que es regia pel dret de successió familiar al tro. Amb la mort del rei Martí l'Humà sense hereu directe (1410), la solució de la successió al tron es va decidir a través del Compromís de Casp (1412).⁴⁷ Aquest mecanisme constitucional de resolució del problema successori revela la maduresa i l'originalitat de la Corona d'Aragó i la seva aposta pel principi de l'imperi del dret, puix que els compromissaris dels territoris van sentenciar la successió d'acord amb els principis de la justícia i amb les seves previsions normatives per al cas de mort del rei sense hereu directe. En definitiva, estem davant d'una actualització puntual de la constitució política de la Corona d'Aragó i de les seves lleis fonamentals.

També el desenvolupament i l'actualització del dret universal de la Corona van continuar sota els regnats de Martí l'Humà (1396-1410)⁴⁸ i de Ferran d'Antequera (1413-1416),⁴⁹ amb la promulgació de noves pragmàtiques i ordinacions dirigides a consolidar l'estructura i el funcionament de l'administració universal de la Corona mitjançant la reforma i la renovació del règim jurídic dels oficis de la casa i la cort del monarca.

47. Cfr. «El compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y Constitucionalismo en la Corona de Aragón», a *XIX Congreso de Historia de la Corona de Aragón: Libro de comunicaciones, 26-30 junio 2012. Caspe, Alcañiz y Zaragoza*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2012.

48. Cfr. Arxiu de la Corona d'Aragó, *M. Modernos*, 27, f. 183-210: «Assi avall aparen les ordinacions de la casa del senyor rey don Martí fill del damunt dit rey en Pere terç e frare del dit rey en Joan».

49. *Ibidem*, f. 210-212: «Assi avall aparen les ordinacions fetes per lo senyor rey en Ferrando sobre lo viure dels oficials de casa sua».